

ПРОТИВОПОСТАВЯНЕТО
Заговорите срещу Тодор Живков 1956–1989 г.

© проф. Димитър Иванов, *автор*
© Дамян Дамянов, *дизайнер на корицата*

© Сиела Норма АД

София 2017

ISBN: 978-954-28-2339-1

ПРОФ. ДИМИТЪР ИВАНОВ

1956 ПРОТИВО 1989
ПОСТАВЯНЕТО

ЗАГОВОРИТЕ СРЕЩУ ТОДОР ЖИВКОВ 1956–1989 Г.

 ciela

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	7
ЗАЩО ПОДГОТВИХ „ПРОТИВОПОСТАВЯНЕТО“?.....	11
Глава първа. В ЗАЩИТА НА ПРИНЦИПИТЕ НА СОЦИАЛИЗМА ...	15
Първите	16
Противопоставяне чрез конспиративна дейност. Отделни прояви	22
Неразумните полковници	26
Заговорът на Горуня	28
„Организирано убийство“ или „хладнокръвно самоубийство“?	47
Малкият заговор	49
Под пепелта има въглен.....	54
Обречените.....	58
Жаравата се разгаря	63
Черногледците от Плевен.....	68
Книжарите	71
Непримиримият	74
Противопоставяне в сферата на изкуството и културата	78
И своите станаха чужди	82
Не срещу системата, а против отклоненията.....	85
Всеки според своята съвест и морал.....	91
Присъдата.....	95
Глава втора. ПРОТИВ СИСТЕМАТА – В ИМЕТО НА ДЕМОКРАЦИЯТА	98
За реставрация или възстановяване на нормалния ход на историята	98
Други мнения	102
Безкръвни революции	109
Противопоставяне на nihilизма.....	111
Глава трета. ВЪЗРОДИТЕЛНИЯТ ПРОЦЕС.....	115

Турското националноосвободително движение в България (ТНОДБ)...	115
Относно възродителната идея.....	123
Глава четвърта. НАЧАЛОТО НА КРАЯ	135
Няма такова явление, няма такъв комитет	139
Независимо сдружение „Екогласност“	146
Независимият профсъюз „Подкрепа“	149
Независимо дружество за защита правата на човека в България (НДЗПЧБ)	155
Комитет за защита на религиозните права, свободата на съвестта и духовните ценности.....	161
Клуб за подкрепа на гласността и преустройството в България.....	166
Движение без попътен вятър	178
Глава пета. ПОГРЕШЕН ХОД НА ОПИТЕН ИГРАЧ, „ДВОРЦОВ ПРЕВРАТ“ ИЛИ НЕЩО ДРУГО	184
Подадена оставка или слизване от върха по принуда	195
Посока – старият курс или възраждане на първообраза?.....	213
ВМЕСТО ЕПИЛОГ	223
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	227
Приложение 1.....	229
Приложение 2.....	234
Приложение 3.....	259
Приложение 4.....	262
Приложение 5.....	279
Приложение 6.....	284
Приложение 7.....	298
Приложение 8.....	306
Приложение 9.....	310
Приложение 10.....	322
Използвана литература	326

ПРЕДГОВОР

Първите публикации по темата излязоха през 1992 и 1994 г. Те бяха непълни и в незапазен тираж, поради което потребността от връщане към проблемите на *противопоставянето* в българското общество срещу властта на Тодор Живков е жива и днес.

Книгата се чете леко, с нарастващ интерес. Авторът не се опитва да вкара големия фактологически материал, събитията в предварително скована схема. Обратно, макар и служебно ангажиран по онова време в част от противопоставянето, той показва пълна непредубеденост. Затова в изложението ще намерите затрупващи факти, но няма да откриете опит за внушаване на отговори и оценки на изминалите събития и споменаваните лица.

Безспорно достойнство на книгата е, че авторът легитимира прояви, движения и хора, които някога са носели печата на противозаконни и антидържавни. За него всички тези прояви и хора имат своите дълбоки морални основания – и това е един от феномените на тази книга.

Още в началото на книгата се прави обобщението, че противопоставянето е против онези *деформации*, които започват да се проявяват в края на 50-те и началото на 60-те години на XX век и с времето се задълбочават. Тази постановка означава, че първите години след 9 септември 1944 г. установяващите се в България политическа и икономическа система са били свободни от деформации.

Всъщност т. нар. деформации не са чужди на самата природа на наложената след септември 1944 г. в България система. Те просто са същностна част от тази система. Деформацията по определение е нещо чуждо, една негативна мутация. В нашия случай не е така. Самата система, създадена в Русия с Октомврийската революция (и привнесена в България и в Източна Европа), е родена с тези характеристики, които е прието да се наричат деформации.

Защото революционните нагласи и готовността към революционни действия и в Русия, а след това и другаде, са припознати като историческо узряване на обществото за ликвидиране на капитализма и за административно установяване на една недоказала се система, на-

ложена не по правилата на постепенното съзряване на елементите на общественно-икономическите отношения Затова и търсеното идеално общество не се получи.

На тази основа възникват два вида критика и противопоставяне на системата.

Например първата дисидентска група, с която започва книгата (групата на Куфарджиев и Варон), критикува първообраза на системата. Вярно е, че и седмината в писмото си от 1.VI.1960 г. говорят за „деформации“, но за такива, които са адекватни, същностни черти на системата. Премахването им означава подмяна на самия първообраз на модела. Следователно при тях става дума за отхвърляне на самия „фабричен модел“ на системата.

В това е голямата принципна разлика между първата дисидентска група в България и всички останали, които действително воюваха срещу отклонения (деформации) от заявения модел. При това една голяма част от дисидентските групи наред с опълчването си против личната власт на Т. Живков и неговото обкръжение се противопоставят и на наченките на демократизацията на страната, виждайки в десталинизацията и в СССР, и в България предателство към революцията и към социализма.

Друг един въпрос заслужава уточнение. Голяма част от проявите на противопоставяне са явления, универсални за цялата социалистическа общност. Затова десетоноемврийската промяна не е и не може да бъде по същество чисто българско явление. Тя е израз на започналото сриване на системата в цялата социалистическа общност. Затова и авторите на 10 ноември нямат нито вината, нито заслугите за историческата промяна в България, която просто е неизбежна.

Разбира се, групите за защита на човешките свободи, на религиозните права, на екологията няма как да не се появят, защото те отразяват факта, че българският социализъм бе фатално изостанал и неизбежно губещ в тези области спрямо напредналите капиталистически страни.

Специално отбелязване за България заслужава „турската съпротива“ през 80-те години. Тя не е борба нито срещу възприетия социалистически модел, нито срещу отклоненията от модела. Тази съпротива е насочена срещу нарушаването на изконните човешки права на

турскоезичното население в страната – право на име, вяра, език. И независимо от външните фактори привидно антибългарският характер на движението е неизбежен елемент на характера на тази съпротива.

Ако е вярно, че бъдещето няма как да не бъде в някаква степен продължение на миналото и настоящето, нашата история безспорно е далеч от своя край.

Точно затова „Противопоставянето“ и днес продължава да бъде и необходимо, и полезно четиво.

Доц. д-р БЕНЖАМЕН ВАРОН

ЗАЩО ПОДГОТВИХ „ПРОТИВОПОСТАВЯНЕТО“?

Предполагам, че който е имал възможност да прочете брошурата ми „Заговорите против Тодор Живков“, появила се в началото на 1992 г., ще си зададе този въпрос, преди да се запознае с текста.

Действително известна част от събитията, хроникирани в „Заговорите...“, както и имената на участниците и свидетелите в тях ще се срещнат и в настоящото документално изложение. Има обаче много други факти, събития, лица и документи, за които досега само ограничен кръг от съвременниците им знаят по нещо за тях.

През изминалия близо 25-годишен период на книжния пазар се появиха оригинални и преводни издания, а във всекидневния и периодичния печат – публикации, които обогатяват тези събития и подсилват достоверността им. Появиха се преводи на изследователски трудове от автори, получили доверието на читателите в собствените си страни, характеризиращи обстановката у нас след Октомври 1917 г. и последвалите събития, дали отражение в почти всички страни в света, а в някои поставили „началото“ на „новото общество“. Не бе отмината и „малката“, 13-вековна история на България, предлагана в „нов прочит“.

През този свободен историко-литературен „лакмус“ би трябвало да се оценяват събитията, оставили следи в обществено-политическия живот на България след 1956 г. И тази преценка трябва всеки сам да направи в собствената си „нравствена лаборатория“ и да следи „оцветяването на лакмуса“, но не чрез багрилните вещества на политическите си пристрастия, а като българин чрез критерия „добро“ или „зло“ за родината.

Моето желание е да направя известни фактите, било чрез личната си осведоменост като непосредствен наблюдател и с помощта на безспорни документи, или като дам думата на участници в тези събития независимо от коя страна на „барикадата“ са стояли: дали са „живковисти“, или хора, противопоставили се на живковизма; дали са от управляващата номенклатурна класа в „реалното социалистическо общество“, или като радатели на „съвременното демократично парламентарно общество“ са били противници на тоталитарната държава. Ето

защо представям събитията не само по хронологичен принцип, но и по характера и обществената сфера на противопоставяне: а) срещу сри-ва на социалистическите идеали и в защита на справедливостта (като „антипартийна дейност“); б) като организирана политическа опозиция срещу системата (като „дисидентство“), като ги рамкирах най-общо в периода 1956–1989 г. Запознавайки се с изложението, читателят ще разбере защо съм постъпил така. „Противопоставянето“ не се предлага с претенции за изчерпателност (липсват данни за противопоставянето на Йонко Панов, на генерал Панайот Каракачанов, на писателя Емил Манов), читателите няма да срещнат политически и идеологически оценки на автора. От страниците на изложението ще свидетелстват документи на Държавна сигурност и ЦК на БКП, публикувани разкази на участници в събитията или на съвременници – политици от „висшия“ ешелон. Изследователи – историци и публицисти – вероятно в бъдеще ще допълнят празнотите в моя текст. Ръководейки се от максимата: „Този, който миналото крие, той е на нож с бъдещето“, направих това, което е във възможностите ми, да осветля станалото тогава.

Дали съм сполучил, или не – ще прецени читателят, на когото всекидневно се поднасят какви ли не „истини“ и сензации. В едно обаче съм уверен – предоставям богата информация за размисъл, а и за „нов прочит“ на период от най-новата ни история. Това тепърва ще правят историци и политици. Но какъвто и да е този техен „нов прочит“, те не могат да променят историята постфактум според политическите си пристрастия. Историкът академик Илчо Димитров напомня: „Има такъв закон на диалектиката. От философска гледна точка отрицанието е задължително условие, необходим момент в развитието; то осигурява приемствеността и непрекъснатостта му. А в конкретен практически смисъл то не просто отхвърля, зачерква, а и възприема онова, което осигурява приемствеността като предпоставка за възходящо развитие. И ако България през 1989 г. бе далеч по-напред от България през 1944 г. – в този неин растеж има наш влог.“¹

Политическото противопоставяне в България до 1989 г. не е едно хомогенно движение, а сложен комплекс от разнородни течения.

¹ Димитров, Илчо. Историкът като съвременник. С., Христо Ботев, I, 1993, с. 24–25.

Едната група критикува възприетия модел на социализма в страната. Макар че и тя говори за „деформации“, от анализа става ясно, че тя оспорва същностни черти на пренесения от СССР социалистически модел, особено в областта на отношенията на собственост. Премахването на критикуваните явления означаваше по същество подмяна на системата с друг социалистически модел. Следователно критиката на тези първи дисиденти беше насочена срещу „фабричния дефект“ на социалистическия модел, възприет в СССР и цялата социалистическа общност. Тя настояваше за радикални промени в системата.

Втората група се бореше срещу личната власт на Тодор Живков и неговото обкръжение. Тяхната борба беше насочена не към разширяване на демокрацията, а към връщане при неподправените стандарти на марксистко-ленинската теория за диктатура на пролетариата. Те обвиняваха XX конгрес на КПСС в СССР, Априлския пленум на ЦК на БКП в България в предателство към социализма и марксизма-ленинизма. Накратко, тази група беше против политиката на десталинизация.

Тези две групи бяха вътрешнопартийна опозиция.

Третата група на политическото противопоставяне водеше борба за човешки права, за демокрация, за екология и устойчиво развитие. Сред някои от участниците имаше и антикомунистически настроения, тенденция към реставрация на капитализма, за да се „възстанови естественият ход на историята“.

Четвъртата група е специфична и стои встрани от талвега на другите три. Става дума за „турската съпротива“. Тя не беше нито част от борбата срещу възприетия модел на социализма, нито срещу отделни деформации на модела. Не носеше нито антисоциалистически, нито просоциалистически характер, а беше насочена срещу нарушаването на изконните човешки права на турското население в страната – право на име, вяра, майчин език.

При подготовката на книгата морална подкрепа и конкретна помощ ми оказаха двама от нейните герои – Михаил Докторов и Бенжамен Варон. Поради своята пределна скромност и неафиширан хуманизъм те са малко известни на демократичната общественост. Изказвам им искрената си благодарност.

Проф. Димитър Иванов

Глава първа

В ЗАЩИТА НА ПРИНЦИПИТЕ НА СОЦИАЛИЗМА

Ще изминат близо три десетилетия от „писмото на седмorkата“ с дата 1 юни 1960 г. до членовете на ЦК на БКП, ще се проведе тъй дълго очакваният и толкова „старателно“ подготвен пленум на ЦК на БКП от 10 ноември 1989 г.; ще се вдигне завесата над „засекретеното минало“ и ще станат известни събития и имена на лица, участвали в тях, обявявани дотогава като участници в „заговори“, в „антипартийна дейност“, в ревизионистични, „антисъветски“, „маоистки“, „прокитайски“ и какви ли не още групи, греховността на които всъщност е противопоставяне срещу започналите още в края на 50-те и началото на 60-те години деформации в партийния и обществено-политическия живот. И същите властимащи, които се бяха разпоредили органите за сигурност и „независимата“ съдебна власт да „вземат съответните мерки“, два месеца след ноемврийския пленум през 1989 г. ще се дистанцират от „миналото си“ и ще декларират: *„Борбата, която са водили срещу новите отрицателни явления, допускани от тогавашното ръководство на БКП начело с Тодор Живков, демагогията, корупцията, лъжата, занемарената социална сфера, е изцяло обоснована, не подлежи на никакво съмнение и заслужава най-висока оценка... целта не е била промяната на обществения строй, а извършване на персонална промяна в партийното и държавното ръководство, сваляне на Тодор Живков и отстраняване на зараждащите се деформации в партията и в страната“*².

Преди, любезни читателю, да се запознаеш с редове от спомените на участниците в тези събития, трябва да ти напомня, че мемоарите

² Решение на ПБ на ЦК на БКП и на Централната контролно-ревизионна комисия на БКП от януари 1990 г. // Работническо дело, 9 януари 1990.

не могат да не бъдат субективни. Ето защо аз съм се стремял да ти предоставя и документалистика.

Що се отнася до становището на пишещия тези редове, той вече го е изразил: „Но каквито и да са мотивите, каквато и да е дейността на тези хора, те представляват част от новата история на българската държава и на българския политически живот, поради което заслужават да станат широко обществено достояние“³.

ПЪРВИТЕ

Те стават известни и ще останат в историята на „противопоставянето“ (първа открита проява срещу курса на Тодор Живков и най-близкото му обкръжение) с писмото си до ЦК на Българската комунистическа партия от 1 юни 1960 г.⁴

Кой какъв беше в „седморката“ (групата на Куфарджиев)?

1. Никола Куфарджиев – антифашист, политзатворник, концлагерист, партизанин; 1960 г. – секретар на ЦС на профсъюзите.

2. Веселин Дашин – антифашист, концлагерист; 1960 г. – журналист, общественик.

3. Георги Милев – антифашист, концлагерист; 1960 г. – журналист, общественик.

4. Бенжамен Варон – антифашист, политзатворник; 1960 г. – ръководител на катедра по политическа икономия във ВФСИ – Свищов, доцент, к. ик. н.

5. Христо Проданов – антифашист, партизанин; 1960 г. – стопански деятел, общественик.

6. Илия Гатев – антифашист, партизанин, о. з. полковник.

7. Иван Дионисиев – антифашист, политзатворник; 1960 г. – стопански деятел, общественик.

С какво те не бяха съгласни още тогава – 30 години преди пленума на ЦК на БКП от 10 ноември 1989 г.?

³ Иванов, Димитър. Заговорите срещу Тодор Живков. С., Петекс, 1992, с. 5.

⁴ Дума, № 122, 3 юни 1994.

„До членовете на ЦК на БКП

Към Вас се обръщат група членове на БКП – демократи, разтревожени от насоките на развитието на социализма в нашата страна.

С борбата за социализъм хората отдавна свързват своите надежди и мечти за освобождаването на труда и на човечеството от икономическото и политическото потисничество и несигурност, за достоен и справедлив човешки живот. Така ли е сега у нас?

Деформирани са отношенията на собственост!

В промишлеността национализацията създаде собственост върху средствата на производство, която вместо на трудеците се, принадлежи на държавата и с нея се разпорежда по същество висшата бюрокрация. Трудовите колективи са лишени от реално участие в решаването на производствените, инвестиционните и разпределителните въпроси на предприятията. Работниците се оказаха експроприирани и измамани.

На село кооперативните стопанства бързо се превръщат в своеобразни държавни организации с всички недостатъци на държавните индустриални предприятия. Селяните се подлагат също на експроприация.

Израздат се занаятчийските и потребителските кооперации, които са самодейни организации, а също се превръщат в държавни и подчинени на държавата.

В такава обстановка висшата държавна и партийна бюрокрация неизбежно стават фактически единствен и пълновластен распоредител с всички средства за производство, в техен реален собственик. Тоталната държавна експроприация изисква и тотално, централизирано ръководство и планиране с присъщата си дебалансираност. Тази оценка не се променя от принудителните опити в последно време за прехвърляне на част от управленските функции на народното стопанство върху местните органи.

При такъв модел на бюрократичен държавен социализъм мотивите за ефективен труд силно спадат. Остава голата и безсилна административна принуда.

Очакваните предимства на социализма в развитието на производителните сили, на благоденствието на народа не могат да се проявят и реализират.

Исправено пред невъзможността да се използват специфични социалистически фактори за напредък, партийното ръководство започна да залага на авантюризма, на уж възможното скокообразно излизане от задънената улица. Тодор Живков декретира с нищо необосновани свръх високи задачи за бързо неколkokратно увеличаване на промишленото и земеделското производство, обещавайки още утре благосъстояние.

Неправилно се форсира кооперирането на планинските и полупланинските райони, което вместо до подобрене ще доведе до понататъшно влошаване на положението в селското стопанство. Двегодишният опит вече потвърди фалита и на скока, и на ускореното коопериране в балканските райони. Но Тодор Живков не се отказва от поетия път, което говори, че повежда ЦК на БКП по опасни и безотговорни авантюри при уреждане съдбините на нацията и социализма.

Деформации настъпват и в политическата област

Под предлог за опазване на гражданския мир в България, недопускане на унгарски или полски събития у нас Тодор Живков продължава атаката си срещу прокламираната през април 1950 г. демокрация в партията и обществото, преследва и отстранява всички свои възможни съперници с различни от неговите идеи и възгледи за развитието. Отдавна напълно са блокирани тенденциите, родени на XX конгрес на КПСС, на практика е изоставена борбата срещу култа към личността и свързаните с него система и извращения на законността.

В партията и страната се издига призракът на реставрацията, на неконтролирания диктат на шепа хора, на личната власт, призракът на беззаконията и укриваните престъпления. Но трябва дапомним, че днес вече никакви външни фактори не могат нито да обяснят, нито да оправдаят новите деформации, новите беззакония, новите престъпления.

В страната и в партията назряват условия за необратими деформации и трайни икономически затруднения. Натрупаха се достатъчно доказателства, че социализмът се изражда в своята карикатура.

Нашето поколение може да стане виновникът за погубване на надеждите на нашия народ и на милиони хора по целия свят за со-

циализма като хуманна и демократична алтернатива на капитализма. Страх е сковал страната и партията. Стават доминиращи двуличията и двойственият живот на хората. Деградира и се дехуманизира моралът в нашите отношения.

Нищо в историята не е фатално предопределено, в това число, нито победата на социализма, нито неговата гибел. Какво ще правим ние: ще станем ли гробокопачи на най-великия идеал на човечеството, или ще вземем в ръцете си грижата за неговото прощитване и възраждане. Вие, ние, всички трябва да изберем!

Ние се надяваме и вярваме, че в Централния комитет има достатъчно смели и честни хора, които ще разберат нашата тревога и ще се обединят, за да тръгнем по спасителния път на обновлението, докато все още не е погубено всичко. Обсъдете критично дейността на такива дейци като Тодор Живков, В. Червенков, М. Григоров, Б. Велчев, Г. Цанков и други виновници за създаването се тежко положение в страната и партията.

Във Вашите усилия Вие ще имате подкрепата на всички добри хора у нас. Те са огромното мнозинство на комунистите и народа. Вашето бездействие днес ще се превърне утре в историческо предателство към всичко скъпо, което имате, което имаме, в което всички ние вярваме.

София, 1 юни 1960 г.

Подписали

1. Н. Куфарджиев

2. В. Дашин

3. Г. Милев

4. Б. Варон

5. Хр. Проданов

6. И. Гатев

7. Ив. Дионисиев

Тридесет години по-късно един от „седмината“ – Бенжамен Варон, ще сподели: „Приятелският кръг, който по-късно ще бъде наречен „Групата на Куфарджиев“, се оформи под впечатлението и влиянието на XX конгрес на КПСС – през февруари 1956 г., преди Априлския пленум на БКП. Много от нас бяха вече политически „другомислещи“ далече преди 1956 г., преди Полша, Унгария и Прага’68. 1956 г. беше решителна за нас със събитията от есента в Полша и особено в

Унгария. Официалното отношение на ЦК на БКП към тези събития, но също и атаката срещу току-що обявените демократически свободи вътре в страната ни убедиха в неискреното отношение на партийното ръководство към антисталинисткия дух на XX конгрес и собствените си решения.

Бяхме решително убедени, ЧЕ ТАЗИ ЛИНИЯ ТРЯБВА БЪРЗО И РЕШИТЕЛНО ДА СЕ ПРОМЕНИ И ЧЕ ТЕЗИ ПРОМЕНИ ТРЯБВА ДА ИМАТ САМО ЕДНА МИСЪЛ – ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ ВЪВ ВСИЧКИ ОБЛАСТИ И СТРУКТУРИ. Другото сочи гибел. В нито един момент не се прокрадна сред нас убеждение за употреба на сила за постигане на желаната промяна. Ето защо ние решихме да подготвим едно писмо до ръководни дейци на партията. Тогава ние се надявахме на добрата воля на мнозинството от ръководителите и мирното изолиране на главните виновници за приближаващата катастрофа на социализма и на страната.

Висшето партийно ръководство се разправи жестоко със „седморката“ и със семействата им и най-безцеремонно промени съдбата на десетки приятели и симпатизанти на тяхната кауза. Седемте семейства са лишени от постоянното им местожителство, иззети са жилищата им, уволнени са от работа и „заселени“ в антисоциални резервати за криминални престъпници“⁵.

„Познавах двама от тези смели мъже и смея да заявя, че те и техните другари посяха първото семе на дисидентската съпротива у нас. Посяха го не за да отрекат идеята, в която вярвах, а за да я спасят от феодалните извращения.

Подобно на Бабьоф, който пръв видя грешките на Френската революция, те направиха разрез на тоталитарното общество и погледнаха в бъдещето. И макар че платиха скъпо за своя кураж, помогнаха на умните и чистите да се осъзнаят. Това не е просто подвиг, а пророчество, един отчаян опит да бъде спряна машината на държавния социализъм. За съжаление същата тази машини ги смаза, въпреки че не успя да унищожи словото им. То е живо и днес и доказва по чудесен начин, че истината е по-жива от терор на догмата.“⁶

⁵ Варон, Бенжамен. И рицарите, и жертвите за хуманизирането на обществото бяха социалисти. // Дума, № 122, 3 юни 1994.

⁶ Продев, Стефан. Много преди всички. // Дума, № 122, 3 юни 1994.

Четиринадесет дни след горната публикация, на 17 юни 1994 г., същият вестник помести становището на Тодор Живков по повод „Прозрението“ под заглавие „Политиката може да е цинизъм, но не идиотизъм“ и „Политиката трябва да носи покаяние“ – отговора на главния редактор.

Тъй като декларирах, че ще ползвам документи, позволявам си да цитирам пасажи от двете становища. Тодор Живков: „Колкото до въпросния „документ“ и прикачените към него два пояснителни текста – там няма нищо показателно, освен стремежа към власт на определени хора. И зашеметяващото „прозрение“, че аз съм могъл да донеса на страната „трайни трудности и опасности за съдбата на социализма у нас и в света“, да стана причина „за погубване надеждите на нашия народ и на милиони хора по целия свят за социализма като хуманна и демократична алтернатива на капитализма... Могъл съм, видите ли, да туря прът в колелото на световната история“. И към края: „...когато твърдиш, че публикуваш документ от историята, трябва да поднесеш архивния текст без коментар“.

Стефан Продев: „Както някога, така и сега г-н Живков се отнася към групата на Куфарджиев с ненавист и с чувство на непогрешно превъзходство. Това е показателно. Оказва се, че честолюбието му стои по-високо от угризенията на съвестта и никак не се интересува от уроците на историята... За добро и за зло, името му е неделимо от тоталитарното минало и какво да се прави – освен паметници, животът издига и обвинения.“

Заслужава да се прочетат и следните закъснели признания:

Тодор Живков. Мемоари. С., Абагар, 1997, с. 192:

„Тя (групата на Куфарджиев – бел. ред.) бе създадена през 1956 г., а през 1960 г. излезе с отворено писмо до членовете на БКП. В това писмо се критикуваха редица порочни страни на тогавашната система. Подлагаха се на остра критика одържавяването, централизираното планиране, липсата на мотивация за труд и т. н. Да, вярно е! Това бяха сериозни недостатъци, бих казал дори – язви на системата... Що се отнася до личните драми и наложените наказания, вината ни тук е несъмнена. Признавайки я, ние не облекчаваме навярно изживените страдания на своите другари, но облекчаваме в известна степен собствените си терзания. При всички случаи длъжни сме да я признаем.“

Нико Яхиел. Тодор Живков и личната власт. С., М-8-М, с. 193, 194, 195:

„На 1 юни 1960 г. – четири години след Априлския пленум и цели осем години преди „Пражката пролет“, седем партийни членове и антифашисти изпращат писмо, адресирано до членовете на ЦК на БКП... Според „седмorkата“ установеният у нас модел е „модел на бюрократичен държавен социализъм“... Всяка дума, всяко изречение в това писмо... отговаряше на реалните факти. То се опитваше да прогледне и в бъдното, да начертае пътя на обновлението („докато все още не е погубено всичко“). В тогавашните условия се изискваше наистина мъжество, за да отправиш тези предупреждения. Но се изискваше и много повече: яснота и смелост на погледа, никакви предубеждения и самозалъгване, дълбока прозорливост и морална чистота... Разправата със „седмorkата“ е жестока. Нищо от това, че... целите им са били демократични...“

Интерес представлява идейното развитие на хора от „групата“. Свидетелство за него дават някои съвременни публикации на Бенжамен Варон, който след десетилетия на репресии и ограничаване продължи да е сред генераторите на социалистическата теория и политика.

ПРОТИВОПОСТАВЯНЕ ЧРЕЗ КОНСПИРАТИВНА ДЕЙНОСТ. ОТДЕЛНИ ПРОЯВИ

Независимо че „групата на Никола Куфарджиев“ се противопоставя на открояващата се вече с отрицателни черти „Априлска линия“ по начин, допускан от Устава на партията, и не нарушава с нищо законността, подписалите писмото и онези, които споделят изразените в него критични оценки, са обявени за „фракционери“, за „ревизионисти“, за „реставратори“. Техният случай, макар и пазен в тайна, скоро става известен, но така, че се превръща в профилактична мярка спрямо всички, които „желаят да разберат новаторския дух на Априлския пленум“.

Разправата със „седмorkата“ показва несъстоятелността на опитите на членове на партията да изразят своето несъгласие по пътя на позволените средства с някои проявления на Априлския курс, преце-